

Jacek Machowski
Przewodniczący
Komisji Polarnych Nauk
Humanistycznych i Społecznych

O NARODOWY PROGRAM EDUKACJI POLARNEJ

Komitet Badań Polarnych PAN rozpoczął prace nad przygotowaniem Programu Narodowego Polskich Badań Polarnych. W jego projekcie znalazł się postulat opracowania Narodowego Programu Edukacji Polarnej. Zgodnie z założeniami wnioskodawców miałyby to być program interdyscyplinarny, wielodyscyplinarny, międzyuczelniany i ogólnokrajowy, uwzględniający światowe tendencje i doświadczenia w zakresie edukacji polarnej, która od kilkudziesięciu lat jest przedmiotem ożywionej współpracy międzynarodowej i wymiany doświadczeń zainteresowanych rządów oraz instytucji pozarządowych, w szczególności zaś wyższych uczelni i naukowców z różnych krajów, reprezentujących szeroki wachlarz dyscyplin naukowych i specjalności.

Punktem wyjścia dla międzynarodowej współpracy w zakresie edukacji polarnej stały się krajowe programy oświatowe takich państw arktycznych jak Kanada (Northern Scientific Training Program)[1], Finlandia (The Arctic Studies Program)[2], czy Stany Zjednoczone (Northern Studies Program of Alaska)[3]. Pierwsze programy edukacji polarnej państw arktycznych były ukierunkowane głównie na konkretne potrzeby ich obszarów podbiegunowych i zamieszkującej je ludności, w tym oświatowe ludności tubylczej. Na tym etapie rozwoju, edukacja polarna ograniczała się do metodologii i teorii wybranych wąskich specjalności odpowiadających tym utylitarnym potrzebom.

Dopiero od wczesnych lat siedemdziesiątych szybko zaczęła rosnąć liczba amerykańskich i europejskich uczelni oferujących studia specjalistyczne w ramach interdyscyplinarnie ujętej edukacji polarnej, o zróżnicowanych poziomach (undergraduate i postgraduate) i różnych treściach, pod takimi nazwami jak „studia polarne”, „studia arktyczne”, „studia okołobiegunowe” itp.

Współczesna edukacja polarna wywodzi się z koncepcji arktycznych regionalnych studiów Północnych (Northern Studies) opartych głównie na antropologii, etnologii i geografii (Kulturkreislehre, Landeskunde i Länderkunde w krajach niemieckojęzycznych oraz amerykańskich, „Area Studies” wprowadzonych do programów uniwersyteckich już w latach czterdziestych.

W latach 1970–1990, w wyniku ożywionej międzynarodowej współpracy międzyuczelnianej i wymiany doświadczeń, edukacja polarna nabrała charakteru interdyscyplinarnego i/lub wielodyscyplinarnego, integrując różne dziedziny nauk polarnych, w tym ich podstawowe założenia, koncepcje i teorie oraz terminologię.

Na ten kierunek rozwoju edukacji polarnej w dużej mierze wpłynęła rozwijająca się równolegle również interdyscyplinarna edukacja ekologiczna. Wpływ ten wzrósł szczególnie w wyniku wzrostu znaczenia ochrony środowiska w badaniach polarnych i wszelkich działaniach na obszarach polarnych.

W wyniku dynamicznego rozwoju, edukacja polarna przybrała w ostatnich dwóch dekadach nowe wymiary zarówno przestrzenne, jak też treściowe. W wymiarze przestrzennym współpraca uczelni działających zarówno na zewnątrz jak i wewnątrz północnego kręgu polarnego (w tym na Spitsbergenie, Grenlandii i Alasce), prowadzących studia polarystyczne, zaczęła przybierać formy zinstytucjonalizowane, najpierw na poziomie krajowym, a następnie międzynarodowym. W 1977 roku powstało w Kanadzie stowarzyszenie (Association of Canadian Universities for Northern Studies – ACUNS), zrzeszające 35 uniwersytetów i 2 kolegia prowadzące edukację polarną. ACUNS reprezentuje polarne środowiska akademickie wobec władz i sektora prywatnego w staraniach o wsparcie finansowe (granty i stypendia), inicjuje i koordynuje polarne programy edukacyjne, promuje ideę badań polarnych w świadomości społecznej, przygotowuje wysokokwalifikowane kadry dla badań polarnych i pracy w kanadyjskiej Arktyce, promuje edukację wśród arktycznej ludności tubylczej i prowadzi współpracę międzynarodową, w szczególności okołobiegunową. Wkrótce w ślady uczelni kanadyjskich poszły uczelnie innych krajów, w pierwszym rzędzie arktycznych, które podjęły współpracę międzyuczelnianą zarówno na szczeblu krajowym jak też międzynarodowym i okołobiegunowym (Circumpolar Universities Cooperation Conferences zainicjowane przez Uniwersytet Laponii w Rovaniemi). Zaczęły też powstawać na uczelniach wydziały i instytuty edukacji polarnej a nawet całe uczelnie tej specjalności. Ukoronowaniem tej współpracy ma być postulowany Uniwersytet Arktyki (University of the Arctic), którego celem będzie promocja edukacji polarnej w najszerszym tego słowa znaczeniu.

Polska nie jest krajem arktycznym, ale prowadzi szeroką działalność, w szczególności badawczą, w obu regionach polarnych Arktyki i Antarktyki. Nie może więc ignorować rozwoju edukacji polarnej, przygotowującej wysokokwalifikowane kadry dla tej działalności i współpracy międzynarodowej. Jak zatem powinien wyglądać postulowany polski Program Narodowy Edukacji Polarnej, uwzględniający zarówno szczególne potrzeby krajowe, jak też przedstawione tu skrótowo tendencje światowe w tym zakresie?

Nie podzielam niektórych skrajnych poglądów, że w Polsce edukacja polarna wogóle nie istnieje. Uważam, że nie tylko istnieje, ale ma znaczące osiągnięcia[4]. W odróżnieniu jednak od krajów arktycznych, polską edukację polarną cechują: dyscyplinarna dezintegracja oraz brak, nie tylko zinstytucjonalizowanych form współpracy oświatowej, ale nawet formalnej międzyuczelnianej i międzyinstytucyjnej koordynacji na szczeblu krajowym, choćby w tak podstawowej dla

pedagogiki dziedzinie, jak programy nauczania. Nie chodzi przy tym o jakieś tendencje centralistyczne, ale o elementarną współpracę i wymianę doświadczeń. Spójrzmy więc przez pryzmat postulowanego Narodowego Programu Edukacji Polarnej na jej stan i perspektywy rozwojowe w Polsce. Obecny stan edukacji polarnej wynika zarówno z położenia geograficznego naszego kraju, jak też z przesłanek historycznych.

Wbrew niektórym poglądom, polska edukacja polarna nie tylko istnieje, ale ma bogate tradycje, by przywołać choćby nazwisko prof. Antoniego Bolesława Dobrowolskiego, który był zarówno wybitnym badaczem polarnym, jak też pedagogiem[5]. W okresie międzywojennym funkcjonowały w Polsce trzy nieformalne szkoły polarystyki, skupione wokół swoich mistrzów: we Lwowie prof. H. Arctowskiego, w Warszawie prof. A. B. Dobrowolskiego i w Krakowie prof. M. Siedleckiego. To z tych szkół wyszli najwybitniejsi polscy badacze polarni, którzy w pierwszej dekadzie powojennej, kiedy o wyprawach polarnych nie można było nawet marzyć, skupili wokół siebie, zgodnie z ideami przekazanymi im przez ich mistrzów, młodzież zainteresowaną badaniami polarnymi, która wkrótce przejęła pałeczkę polarnictwa w sztafecie pokoleń[6].

Począwszy od 1956 roku i III Międzynarodowego Roku Geofizycznego, liczne polskie instytuty naukowe i uczelnie podjęły szeroko zakrojone badania polarne w różnych dyscyplinach. Przy tej okazji, prowadziły one w różnych naukach polarnych, naogół w wąskich specjalnościach, edukację polarną, przeważnie na poziomie podyplomowym (magisteria, doktoraty, habilitacje). Podobne były zresztą wówczas w dziedzinie edukacji polarnej tendencje światowej. Jednocześnie, polskie stacje polarne stały się „wielodyscyplinarnymi laboratoriami naukowymi” oraz „szczególnymi jednostkami dydaktycznymi w rozumieniu kształcenia wysoko kwalifikowanych kadr”, integrując np. biologów i oceanologów, jak też przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych[7]. Jednocześnie jednak, krajowe jednostki naukowo-badawcze, w tym uczelniane, stroniły na polu edukacji polarnej od szerszego wychodzenia na pole interdyscyplinarności, wielodyscyplinarności i integrowania nauk polarnych, które to tendencje zdominowały polarne programy oświatowe w innych krajach, szczególnie arktycznych. W Polsce, ograniczone funkcje w tych procesach integracyjnych nauk polarnych spełniają doroczne Sympozja Polarne oraz periodyczne wydawnictwa polarystyczne „Polish Polar Research”, „Polish Polar Studies” oraz „Biuletyn Polarny”. Nie mają one jednak bezpośredniego przełożenia na interdyscyplinarność edukacji polarnej.

Znaczna część polskich badaczy polarnych jest jednocześnie nauczycielami akademickimi, często wybitnymi pedagogami, doskonale rozumiejącymi potrzeby edukacji polarnej. To do nich jest adresowany niniejszy krótki esej na temat edukacji polarnej, z zaproszeniem do polemicznych dyskusji na temat treści, celów i zadań postulowanego Narodowego Programu Edukacji Polarnej.

Tak jak niewłaściwym zabiegiem byłaby próba mechanicznego przenoszenia na polski grunt rozwiązań krajów arktycznych, tak samo niesłuszne byłoby zignorowanie ich doświadczeń oraz światowych tendencji w zakresie edukacji polarnej. Przyjęcie opartego na takich przesłankach Narodowego Programu Edukacji Polarnej nabiera szczególnej wagi w perspektywie wejścia Polski do Unii Europejskiej i potrzeby włączenia się w nurt struktur nowoczesnej europejskiej i światowej edukacji polarnej.

Cytowana literatura:

- [1] H. W. Finkler, The Northern Scientific Training Program: A Program to Support University Development of Scientific Expertise in Canada's North, 1984 Arctic Science Conference–35th Alaska Science Conference, Anchorage, Alaska, 2–5X1984, G. Rowley, Northern Studies: An Historical Perspective of the Northern Scientific Training Program, Indian and Northern Affairs, Canada, Ottawa, 1988; M. Hamelin, Robitaille, E. Bigras, S. C. Three Decades of the Northern Scientific Training Program, Third National Student conference on Northern Studies, Ottawa, Canada, 23–24.X.1991
- [2] Lassi Heininen, Arctic Studies – for Academic and Practical Purposes, w: Teaching the North: The Challenge of Circumpolar Studies Programs, Workshop held at the Third Circumpolar Universities Cooperation Conference, University of Lapland, Rovaniemi, Finland, 30.XI – 3.XII.1994, s. 17–19
- [3] Judith Kleinfeld, Northern Studies at the University of Alaska, Fairbanks, w: tamże Teaching the North., s. 21–24
- [4] Krzysztof Jażdżewski, Znaczenie edukacyjne i wychowawcze polskiej stacji antarktycznej im. H. Arctowskiego, „Biuletyn Polarny”, Nr 5/1997, s. 12–16
- [5] Janusz Y. Ostrowski, Antoni Bolesław Dobrowolski (1872–1954), Geofizyk, humanista, pedagog, „Kwartalnik Historii Nauki i Techniki”, 1997, rocznik 42, nr 1, s. 75–103; Jacek Machowski, The ideas on ethics for the conduct of research promoted by A. B. Dobrowolski, The Third International Congress of the Arctic Social Sciences (IASSA), Copenhagen, 21–23.V.1998, s. 50
- [6] Alfred Jahn, Historia polskiej myśli polarnej, „Biuletyn Polarny”, Nr 4/1996, s. 46–48, Jacek Machowski, Polscy zdobywcy Białego Łądu, Warszawa 1997, s. 54–76
- [7] K. Jażdżewski, op.cit., s. 12